

20 MAIO DO 2010 - NÚMERO 822

r d l

REVISTA
DAS
LETRAS

A tinta no sangue

O primeiro poema que aparece no libro *Dende lonxe* de Xosé Neira Vilas di así:

“Galiza. Por un camiño novo e limpo vou a ti dende lonxe.”

Un autobús da empresa Lázara lévame por primeira vez á aldea de Gres, onde o escritor labrego ten a súa fundación, os seus amigos, as súas paisaxes queridas, os seus ríos, os seus libros, os seus contos, as súas poesías...O primeiro poema que aparece no libro *Esta es Cuba, hermano* de Anisia Miranda dicía así:

“Esta es Cuba, Hermano. Hermano blanco. Hermano negro. Hermano indio. Esta es Cuba. Isla que aflora en el Caribe.”

A palabra como equipaxe

Lupe Gómez

Cúmprense hoxe os 50 anos dos primeiros libros de Anisia Miranda e Xosé Neira Vilas. Publicar versos por primeira vez é unha forma de atrevemento. Estes dous poemarios saíron do prelo o 20 de maio de 1960. O autobús Lázara leva un condutor que vai conversando cos viaxeiros. A xente que sobe e baixa do autobús fala en galego. Neira Vilas viaxou sempre polo mundo coa equipaxe das palabras.

Hoxe recíbeme na súa casiña –museo–biblioteca e facemos –ou desfacemos– a equipaxe para falar de toda unha vida.

m

os vosos primeiros libros, 'Dende lonxe' e 'Esta es Cuba, hermano' hai moita nostalxia. Anisia sente nostalxia de Cuba e ti de Galicia.

Son libros de dous desterrados. Eu cheguei a Bos Aires no ano 49 e no 60, once anos despois de emigrar, escribín eses versos. Anisia chegou a Bos Aires no ano 53. Casamos en febreiro do 57 e creamos a editorial *Follas Novas*, que distribuía o libro galego en toda América. Foi un traballo duro. Fixemos catálogos globais e enviámoslos a toda América. Fixemos tres exposicións do libro galego. Eu xa tiña publicados dous ou tres poemas. Os poemas de Anisia eran inéditos. Eses poemas foron saíndo de nós. A poesía sae cando latexa e ao ter a oportunidade de publicar apareceu o tema dos poemas, que era evocativo. Preferimos publicar co noso selo propio. Luis Seoane, dende Europa, deunos ideas para as cubertas.

O primeiro libro, como o primeiro amor, ten un especial encanto.

É como o primeiro fillo que nace, porque supón un atrevemento. Había moita prensa en Buenos Aires e eu publicaba ducias de contos pero non en libros. Eu tiña 31 anos e Anisia tiña 27 anos. Non somos escritores primeirizos. Publicabamos moito na prensa. Anisia traduciu poemas latinoamericanos ao galego, escribía en xornais e publicou en galego a Walt Whitman. Era o feito de decidirse a publicar algo en galego. Cando *Memorias dun neno labrego* tivo tanto eco eu pensei que ese era o rumbo que quería escoller. Cando a tinta entra no sangue xa non pode saír. Tiven o estímulo de Seoane e tamén de Rafael Dieste. Eles eran uns mestres e animábanos moito. Seoane ofreceunos publicar estes libros na súa editorial Citania. Os debuxos das cubertas son significativos de Luis.

Como era Luís Seoane? Ti e Anisia fostes moi amigos del e de Maruxa.

Era un pintor de vangarda. Seoane por fóra era áspero e por dentro era de manteiga. Era un home moi sensible. Era o galego máis informado de todo o que pasaba no mundo. Lía dous ou tres libros por día. Estaba informado de todo. Foi un home ao que lle debemos moitas editoriais. Non había forma de distribuír os libros. Nós iamos moito á súa casa. Maruxa cociñaba e cantaba moi ben. Eu traballaba nunha fábrica de madeiras e leváballe táboas a Seoane porque el quería experimentar e gravar en madeira. O que máis lle gustaba era a xilografía. El combinaba a veta da madeira e os trazos. Seoane debuxou a primeira portada de "Memorias dun neno labrego". Ofreceuse el para facer os debuxos. Ilustrou "Historias de emigrantes" e "Cartas a Lelo". Con el tiñamos unha grande afinidade. Seoane publicou moitas cubertas de libros. Creou un estilo persoal na industria gráfica arxentina. Dieste era un home moi sabio. Seoane era o pintor e deseñador gráfico. Era un gran gravador e un gran muralista. Subía aos andamios como se fose albanel e pintaba os murais. Tamén era xornalista.

Como naceu a editorial Follas Novas?

Follas Novas naceu porque Anisia máis eu iamos instalar unha librería que ía atender ela pero desistimos e pensamos en crear Follas Novas na nosa casa, na rúa Asunción 3035, e creamos a editorial. O primeiro era enviar os catálogos a toda América. Aglutinamos mozos e mozas galegas, e mozos americanos de ascendencia galega. Faciamos tertulias os sábados. Líamos un libro ou un poema de Pimentel, de Celso Emilio Ferreiro, e debatíamos cousas sobre Galicia. Para min a poesía é unha inclinación dende moi cedo, dende rapaz. Eu facía exercicios aos 15, 16 anos. Había tradición de entroido no Val do Ulla e eu poñía letra galega a *corrillos* mexicanos que estaban de moda, como os de Jorge Negrete. Os xenerais do Ulla xuntábanse e facían teatro en verso, improvisaban versos. Eu facía ese debate en verso e en galego. A miña avoa cantaba romances en galego. A miña prosa vén da literatura oral, dos contos ao carón do lume. Eu escribía versos con garabullos no chan dos camiños. Escribía moitos versos e tiña oído para a musicalidade. Cando emigro empezo a publicar poesía e prosa.

Ilustración de Seoane para o libro de Neira Vilas 'Cartas a Lelo'

Ilustración de Seoane para o libro de Neira Vilas 'Historias de emigrantes'

Cando coñeciches a Anisia, que foi o que te namorou dela? Que é o Amor?

O Amor é unha cousa marabillosa, entre un home e unha muller, ou o amor aos fillos, o amor á patria ou á humanidade. O amor é o sentimento máis profundo, auténtico e definidor do ser humano. Anisia e eu coñecémonos nunha conferencia de Ramón Suárez Picallo sobre Rosalía, en Buenos Aires. De aí pasamos a ser amigos, compañeiros de aula na facultade de Xornalismo e logo fomos noivos e logo casamos. Ela contaba que cando nos coñecemos, esa noite unha amiga durmiu na súa casa e ela díxolle á amiga: "Yo me voy a casar con Neira". A vaidade masculina di que somos os homes os que escollemos, pero son as mulleres as que nos escollen a nós. Eu fun escollido e ela escolleume. Gustoume porque era unha rapaza bonita e intelixente. Anisia e mais eu tiñamos moitas afeccións comúns, e unhas visións do mundo e da sociedade comúns. Ela incorporouse pronto á cultura galega. Ela estudou galego porque un poeta arxentino falou do "idioma prohibido", o galego, un idioma que parecía que non existía. Ela dixo: "Vou aprender ese idioma prohibido".

No teatro e poesía que Anisia escribiu para nenos había unha tenrura moi especial.

Ela fundou a revista *Zunzún*. É autora dunha biografía do Che, e tivo o pai do Che como informante. Chamábase *Cuando Che era Ernestito*, e falaba do Che neno. Fixo un vocabulario de palabras en castelán, galego e guaraní. É autora dunha monografía sobre José Martí, o poeta nacional de Cuba, moi admirador de Rosalía e Concepción Arenal. Foi coordinadora nacional de todos os libros que se publicaban para nenos en Cuba dende a editora Juvenil. Ela en Cuba fixo teatro con nenos que aínda non lían e dicíalles o papel de viva voz.

O xornalismo foi para ti unha paixón compartida con Anisia.

O xornalismo é un xénero literario máis. É unha forma de literatura. O xornalismo informa pero tamén é creación. Non é unha información chata, absurda. Xornalista foi Alejo Carpentier. Grandes escritores foron xornalistas. Estudamos Xornalismo en Buenos Aires e eran uns estudos moi completos. Tiñamos oratoria, historia do xornalismo, teoría do xornalismo, xornalismo no cine e nos documentais, programas radiais, prensa plana, fotografía...Era variadísimo. Tiñamos un profesor de oratoria que conversaba cunha vaca e falaba mal do goberno. Pasaba por tolo pero era diferente, intelixente, culto. Tiñamos un profesor madrileño que nos daba un "seminario permanente para escritores".

Unha nai é o tempero, o equilibrio, a medida íntima do tempo, a palabra que tece agarimos?

A nai é a raíz do ser, é a nosa placenta no sentido real, biolóxico e no sentido formativo, de agarimo. A miña nai era unha muller moi intelixente, unha campesiña moi lista, ecuánime, de moita iniciativa. Tiña asma e pasouno mal, tiña pouca terra e tiña un sentido ético extraordinario. O lema que ela me dicía era que "ante todo hai que ser un home honrado". Era unha muller que cantaba e eu teño o pano que ela levou na cabeza o día do seu casamento. Eu tamén canto. Anisia e eu cantabamos un pouco todos os días, porque era unha recomendación que nos fixo un psicólogo. Hai que cantar e sorrir. Eu cando era mozo cantaba moito. Iamos dez ou quince quilómetros camiñando ás festas. Iamos cantando e tomando coñac ou augardente.

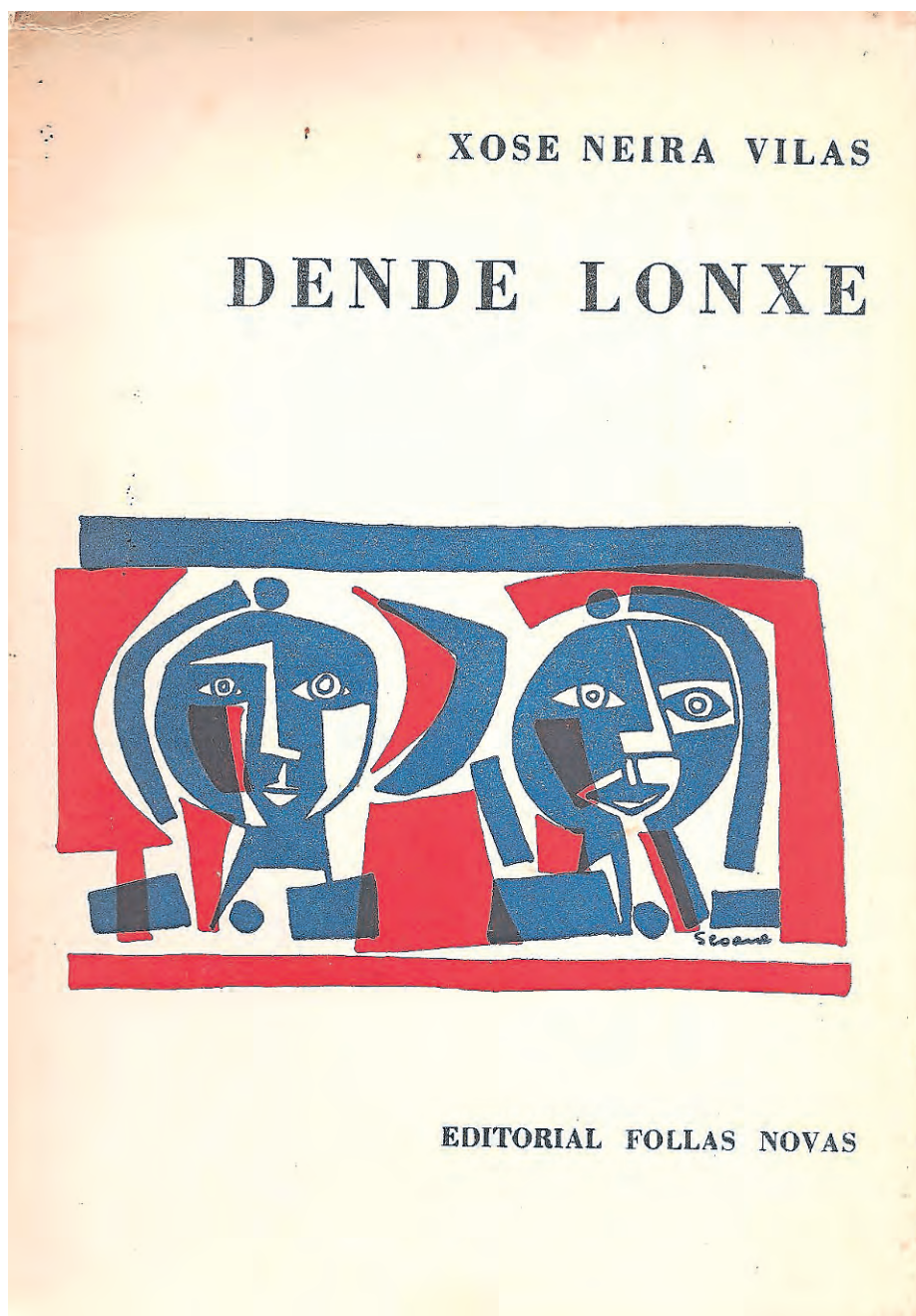
Gres é unha tenza de vizosos labradíos.

Gres é unha parroquia rural, fluvial porque ten dous ríos: o Ulla e o Deza. Gres ten moita Historia. Ten as insuas e ten a ponte medieval. Ten tres pontes. Gres é un nome prelatino. Gres deu personaxes moi importantes. Significa a miña raíz. Despois de estar 43 anos fóra, volví a Gres. Estiven 12 anos en Buenos Aires e 31 anos na Habana. Eu

sentía unha morriña creativa. Escribín máis de 30 libros en galego. Eu son monolingüe. En Buenos Aires escribía en galego nos periódicos. Facía fábulas como *Saudade do grilo* ou *Fala o paspallás* tratando problemas sociais.

Segues sendo un neno labrego como Balbino? Memorias dun neno labrego foi como un espello para moita xente.

Carpentier di que cando un publica un libro, empeza a función do circo e o libro xa non é teu. Eu síntome Balbino. Síntome un rapaz campesiño. Sei facer todos os traballos que fixen na adolescencia. Son un neno campesiño que andou mundo e estudou e viviu e publicou libros pero sigo sendo fiel ao meu recuncho, á terra, a Gres, á contorna, aos veciños, aos que están enterrados no camposanto. Cando eu tiña dous anos levaba zoquiños pero tiña a ilusión de vestir mellor, calzar zapatos e comer pantrigo. Os zocos mancaban os pés. Recordo a lama dos camiños, os remendos da roupa, o pan de broa. Era unha infancia de pobreza e limitacións pero era moi vital. Faciamos xoguetes e faciamos carros e empuxabámoslos polos camiños.

Esas camiñatas, esas aventuras e mil cousas máis, faciámolas con esa vitalidade que hoxe non hai. Eramos moi vitais e alegres. Gustábame bailar coas mozas e coas nenas. Era todo moi inocente, tenro. Sigo fiel a esa infancia, a esa placenta en Gres, e fiel ao idioma, á fala dos meus pais.

Sentiches sempre un amor grande polas palabras?

Son unilingüe. Escribín todo en galego. A lingua era a miña identidade e enchía cadernos de palabras. Ía poñendo palabras, palabras, palabras... Amarás a palabra e levarás a palabra como equipaxe. O idioma era unha defensa. Cando unha actriz denigraba unha muller galega faciamos protesta diante do cine e quitaban esa película. Eramos xente de acción, de rúa, de protesta. Nós defendiamos a Galicia "sen razón, contra razón e con razón." Iso hai que vivilo fóra, en América. Era unha saudade creativa. E acordamos ir rigorosamente ben vestidos cando liamos un libro galego nun autobús e faciamos propaganda de Galicia. Faciamos tantas cousas por Galicia! Era un labor constante. Queriamos prestixiar o nome de Galicia.

Sempre escribiches moitas cartas e décheslles moito traballo aos carteiros.

Eu escribía máis cartas das que me escribían a min. *Cartas de vellos amigos* recolle corenta anos de cartas dende Buenos Aires e A Habana. Son unhas 304 cartas, para ter contacto co mundo galego. Son cartas de Avilés de Taramancos, Manuel Colmeiro, Celso Emilio Ferreiro, Manuel María, Laxeiro, Ramón Otero Pedrayo... Nas miñas cartas eu sacáballe información sobre temas de cultura galega. Eu non contaba chismes. Neste libro aparece a miña relación con todos os intelectuais. Era o meu activismo galeguista. Eran miles de cartas co mundo cultural galego e por iso eu estaba informadísimo. Conservo cartas de amigos que xa morreron. Eu fun carteiro de rapaz e cando ía á escola xa percorrera antes dez quilómetros e non por bos camiños. Sempre me gustou manter correspondencia porque era a ponte entre os exiliados e os intelectuais de aquí. Non me arrepinto dese activismo e desa paixón. Renunciei a meterme en negocios e ter cargos importantes porque o meu rumbo era escribir. Eu quería só subsistir e para min o rumbo estaba definido dende neno.

Para Uxío Novoneyra, a poesía era unha forma de entusiasmo e tamén unha forma de responsabilidade.

Uxío era un gran valor, un poeta moi orixinal que lle cantou ao Courel. No ano 64 eu traducín vinte poemas del ao castelán para unha revista. Trateino aquí e coincidimos en dous recitais, nos que tamén estaban Manuel María, Bernardino Graña e Méndez Ferrín. Novoneyra recitaba coa súa forma profunda, co seu vozarrón. Había unha poesía miña que dicía que "os emigrantes somos garabullos" e Uxío dicía que lle gustaba moito porque os emigrantes están á deriva, lévaos o vento cando nos fai emigrar,

cando nos obriga a emigrar. Eu emigrei para estudar e para superarme.

Unamuno dicía que "el que no vive religiosa o poéticamente es un tonto".

Unamuno dicía iso en *El sentimiento trágico de la vida* e penso que un é 'tonto' porque é moi vulgar se non ten un sentimento relixioso ou poético. Hai quen non escribe versos pero é poeta. Podes ter esa esencia poética aínda que non escribas versos. Eu estou máis cerca do poético que do relixioso. Relixión non é só a práctica dun culto senón que é algo máis profundo. Incluso un ateo non é tan ateo porque hai unha esencia que vai cara a Deus aínda que non lle rece a ninguén. Teño máis asentamento no poético que no relixioso pero non desboto a esencia da relixión.

Na terra tes o teu asento, un sentimento profundo, un amor vivo e rotundo ao val onde naciches.

Eses versos son profundos, auténticos. Eu digo que os meus ósos están feitos con pedras destes montes e o meu sangue vén dos regueiros que baixan a Gres, e xermolan nos mananciais. Se bebes leite das vacas de aquí estás desfrutando da herba. Agora mesmo queda unha vaca na parroquia. E a muller que ten ese animal di: "A vaca fame compañía". Aquí as vacas fóronse vendendo e foron desaparecendo. Dicía Castelao que a vaca é a ama de cría da humanidade. Eu de rapaz levaba as vacas a pacer ao monte. A vaca ía tirando do arado e do carro e daba leite e crías. Ten razón Castelao cando di que a vaca é o símbolo da Galicia campesiña e dunha economía ben distribuída. Lin o pregón da Festa do Queixo de Arzúa e cando dixen que as vacas se alimentan en Galicia e se moxen en Madrid, a xente aplaudíame. O pesebre está en Galicia e os tetos están en Madrid. Antes as vacas pasaban tanta fame como a xente. Eu quedaba durmido cando ía coas vacas, e elas comían todos os repolos. As vacas dábanlle calor á casa.

Tiñan unha función térmica. Os rapaces estaban encariñados coas vacas. Non coñecemos o noso país, e ao mellor non o merecemos.

Neira Vilas é tan amable que, cando rematamos a entrevista, fai que apareza un taxi na porta da súa casa para levarme de volta a Compostela. Despídome de Gres e o taxista Juan vai falando comigo durante todo o camiño. Admira moitísimo a Neira Vilas e Anisia. Ten con eles moitísima confianza, moito trato e moito cariño. O taxista cóntame que Anisia lle facía confidencias moi especiais porque era unha muller moi boa. Neira Vilas trataba moi ben a Anisia e ela tamén quería moito ao seu home. O taxista ten todos os libros destes escritores tan queridos, e échenselle os ollos de bágoas cando recita os versos que están na lápida de Anisia: "Tamén ti es de Gres, amiga, amada. De Gres e miña, nosa, de nós todos. Es desta terra, deste vello lugar que te agarima..."

Xosé Neira Vilas. 'Dende Lonxe'

[Dende Lonxe]

Galiza.
Por un camiño novo e limpo
vou a ti dende lonxe.
Rubo a ti
por unha escada de verbas acendidas.
Cada pasada un hino,
cada chanzo un latexo.
Levo nunha estrela
o mensaxe dos teus fillos desterrados,
que che son fideles
máis alá dos reloxes e do mar.

Túa forza disgregada,
túa vontade sin rumbo,
túa semente esparguida
anceian integrarse,
xermolar e vivir en ti.
Auga somos do mesmo río,
muxicas da mesma fogueira,
cadullos do mesmo chan.

Dende lonxe,
teu sangue vagamundo
teima voltar ás matricias veas

[Presenza do vento]

Chegou o vento!
Viña fuxindo, fuxindo,
arreguizado;
viña berrando,
berrando
coa voce agoniante dos orfos,
co laio fondo e ardido
das gortexas que non se anagan.

Chegou o vento correndo,
bruando,
rexindo,
cangado de botellas de náufragos
e fachos incandescentes.
Trai hinos, coitelos e chorimas.
Trai recendores de oliveira
collidos nun alborecer
de verbos lumiosos.
Trai mensaxes de loita.

Chegou o vento!
Abride as portas.
Escoitádeo.
Seguídeo.

[Ollos de neno]

Vou ó reencontro dos teus ollos, neno.
Teño espetada en min
a lembranza deles:
dúas pérolas que rodan por incertos vieiros,
dous tenros gromos,
dúas caixiñas azúes
que gardan pevidas de saudade.

Ollos acugulados de paisaxe leda;
espellos que refrexan o verdor do alcacén
e dos piñeiros;
testemuño de prexuízos herdados
que enxertou un alleo bafo secular.

Ollos que choutan na noite de San Xoán
por riba do fumazo
e percuran foguetes nos días de festa;
ollos que bagoxan na escola
ao bater nun desencontro de lingoaxes
i en misterios serodios...

Ollos que adiantan os dun home
bulrado, esquecido,
que percura a rotineira de alén mar.

Ollos de orfo.
Ollos sereos, magoados pola xiada,
polo vento, polas tebras.
Ollos de pedir pan.

[Garabullos]

Os emigrantes somos garabullos
ceifados, traguidos polo vento.
Batendo nas pedras,
nos valos,
na indifrenza total do monte
imos a rolos por cotos e valgadas.
Cando brúan os árbores
e os nubeiros se arrolan,
cando xurden remuíños que nos envolven
coidamos ser alguén.
Trasteados por tódalas beiras,
levados e traguidos violentamente
de brañas a altorelos,
de altorelos a brañas,
somos ao fin pousados
na trenla do hourizonte
onde ollamos nosa escura dimensión.
Garabullos!
Miseros garabullos
sin forza propia nin verdade.
Garabullos
antepostos diante do vento,
cun sóio e fadal destino: arder.
Queimarnos nun incendio que nos redima.

Anisia Miranda. 'Esta es Cuba, Hermano'

[Esta es Cuba, Hermano]

Esta es Cuba,
Hermano.
Hermano blanco.
Hermano negro.
Hermano indio.
Esta es Cuba.
Isla que aflora en el Caribe.
Prieta de cañas.
Jugosa de azúcar
y savia generosa.
Esta es Cuba.
Hermano blanco.
Hermano negro.
Hermano indio.
Esta es Cuba.
Caimán flotante.
"La tierra más hermosa
que ojos humanos vieron".
Cocotero y rumba
en el cartel del turista del Norte.
Esperanza nueva
para el Sur anhelante.
Esta es Cuba.
Su nombre simple,
tan simple como sus primeros hijos:
"coa",
"bana",
"lugar grande",
porque siempre fué grande en corazón
mi tierra.
Pues bien,
la elemental geografía
de ese nombre,
te llama.
Te llama su suelo, húmedo aún de sangre.
Yo también te llamo,
vehemente,
desde todos los puntos cardinales.
Reclamo tu atención,
hombre de América.
Pido tu presencia.
Ven a conocer esta nueva vida.
Lleva por el mundo
su verdad.
Hermano blanco.
Hermano negro.
Hermano indio.
Esta es Cuba.
Nacida del Caribe,
con su Golfo de México,
en el Mar de las Antillas,
el Estrecho de Yutacán
y el fabuloso Océano Atlántico.
Esta es Cuba en Alborada
nacida para tí y para mí.
Recuperando el surco.
Exprimiendo la caña.
Saturándose de azúcar.
Sin cocoteros, sin maracas
ni rumbas para carteles turísticos.
Con palmas de libertad
para los libres.
Esta es Cuba.
Tu Cuba y la mía.
Hermano blanco.
Hermano negro.
Hermano indio.

Hermano rubio.

[Como aquella tierra]

Yo soy como aquella tierra antillana
que me llama en silencio.
Yo soy parte de aquel suelo.
En mí crece la ceiba.
Mis venas son los ríos
que la riegan
y mi pensamiento
el mar que la refresca.
Yo soy como aquella tierra:
una alegría melancólica
que a veces se transforma en llanto,
y un llanto que brota en cada sonrisa triste.
Yo soy como las rocas de sus playas,
fuerte
y como la arena de sus costas,
débil.
Mi cuerpo de carne se confunde
con su cuerpo de tierra.
No me es preciso morir
para sentirme en ella.
Yo soy como aquella tierra,
tanto,
que algunas veces parece
que mi sangre de Trópico,
la quiere helar un Norte frío.

[Será]

Y me verás llegar un día,
alucinada de ausencias,
con la frente más clara
y los ojos más tristes.
Y no sabré alegrarme con sonrisas.
Será un llanto guardado por años,
siempre presente,
pero nunca llorado.
Será un contemplarte
entre la niebla de ese llanto,
sentirte bajo mis pies,
poder caer de rodillas
sobre tu tierra
y empapar las manos
en el rocío fresco
de cualquier mañana.
Será un reencontrarme
reencontrándote.
Será un volver a vivir
reaprendiendo a vivirte.
Será empezar de nuevo lo dejado.
Sentirte al fin.
Reunir de una vez
el cuerpo con el alma.

A Anisia e Neira Vilas
con Anisela
de verane
Todos estes premeos
Mun. Sin
1957

NA BRÉTEMA, SANT-IAGO

AS CICATRICES
para
Anisia e Neira
Vilas con Anisela
aquí visto de
deverane J.

